

Maatschappijleer opnieuw onder de loep

Analyse van het vermeende imagoprobleem anno 2012

M.S.W. Hennen

Universiteit Utrecht, Centrum voor Onderwijs en Leren, gammacluster, start augustus 2011. Juli 2012.

Intro

Er zijn door de jaren heen veel vraagtekens en kritische kanttekeningen bij het vak maatschappijleer geplaatst. Er werd een kloof gesignaleerd tussen de relevantie van het vak en de waardering voor maatschappijleer, hierdoor werd geconcludeerd dat het vak maatschappijleer met een slechte reputatie kampte. De laatste jaren is deze reputatie aan een inhaalslag begonnen. Helaas zijn bij deze onderzoeken niet de meningen van de leerlingen betrokken. Wat is volgens de leerlingen, die maatschappijleer krijgen, de positie van het vak? Zien zij die stijgende lijn? Wat zijn de vooroordelen over maatschappijleer? Hoe kan volgens hen het vak verbeterd worden?

Openbaringen in wat leerlingen vinden, inzicht in verbeteringen voor het vak, maatschappijleer opnieuw onder de loep!

Inleiding

Het vak maatschappijleer werd in 1968 opgericht met de grote hervorming in het onderwijs, de Mammoetwet. De invoering werd als volgt beargumenteerd: *"het is doel is om een grotere doorstroming in het voortgezet onderwijs mogelijk te maken en daarmee een grotere maatschappelijke gelijkheid en meer mogelijkheden voor individuele ontplooiing"*. Het doel van vak was om kritisch burgerschap te creëren. In de periode die hier aan vooraf ging, voor de jaren 60, was het niet vanzelfsprekend dat individuele keuzes werden gemaakt. De vraag om een kritisch vak dat burgerschap vergrootte zorgde mee voor de instelling van het vak maatschappijleer. Het doel van het vak was om leerlingen bewust te maken van de maatschappij en hen een kritische houding te geven aangaande de samenleving (Olgers et al., 2010).

Het vak was gericht op het ontwikkelen van de individuele waarden die voor jou als persoon belangrijk zijn (Olgers, 2009). Het Raamleerplan van 1976 bracht een nieuwe betekenis aan het vak maatschappijleer. De kern van het vak werd verschoven naar *"het analyseren van maatschappelijke en politieke vraagstukken en de reflectie over mogelijke oplossingen en aanpak van deze vraagstukken"* (Olgers et al., 2010). Helaas maakte deze vormgeving van het vak niet veel indruk. De problemen die een dergelijk vage omschrijving met zich mee bracht waren op meerdere fronten aanwezig. Geen motivatie onder de leerlingen, overspannen docenten, vage lesplannen en over het algemeen een lage status van het vak maatschappijleer (Olgers et al., 2010). In de jaren die sinds de invoering verstreken zijn, zijn er veel vraagtekens en kritische kanttekeningen bij het vak maatschappijleer gezet. Er werd een kloof gesignaleerd tussen de relevantie van het vak en de waardering voor maatschappijleer. Hierdoor werd in de jaren 80 geconcludeerd dat het vak maatschappijleer met een slechte reputatie kampte. Het vak zou te snel geïntroduceerd zijn zonder dat er geschikte docenten het vak gingen geven (Tweede Kamer der Staten Generaal, 1985).

Al snel werd duidelijk dat er verandering nodig was. Verduidelijking in de inhoud en doelen van het vak. Dit zou bewerkstelligd worden aan de hand van verschillende domeinen. Deze domeinen of invalshoeken waren gebaseerd op het politiek-juridische, sociaal-economische en sociaal-culturele domein. Deze invalshoeken en hun onderlinge samenhang werden de kern van het vak maatschappijleer dat steeds meer in de richting van sociale wetenschappen en haar begrippen schoof (Thema's maatschappijleer; Olgers et al., 2010).

De laatste jaren heeft de reputatie van het vak maatschappijleer een opleving doorgemaakt. Dit wordt deels toegekend aan een erkende opleiding tot docent maatschappijleer en duidelijke doelstellingen voor het vak. Ook is maatschappijleer als examenvak ingevoerd, waardoor meer nadruk is gelegd op de weging van maatschappijleer (Olgers et al., 2010). Uit onderzoek van Wittebrood (1995) komt naar voren dat door de invoering van maatschappijleer als examenvak, het vak een grote bijdrage levert aan de politieke betrokkenheid van leerlingen. Zij laten een grotere toename zien in hun politieke interesse, politiek zelfvertrouwen en zijn eerder bereid te participeren in Tweede Kamerverkiezingen (Wittebrood, 1995). De meest recente ontwikkeling is dat afgelopen 30 november vanuit de Tweede Kamer een motie is aangenomen waarbij burgerschap in het onderwijs te versterken. Hoe dit in praktijk tot uiting zal komen is nog niet duidelijk (NVLM, 2011).

Politiek Nederland geeft aan dat burgerschap meer nadruk moet krijgen en dat het vak maatschappijleer een instrument hier voor kan zijn. Uit onderzoek van het NVLM naar de positie van het vak maatschappijleer blijkt dat docenten ook het belang van het vak inzien. Wanneer wordt gekeken in hoeverre collega's het vak maatschappijleer serieus nemen, worden de docenten met een 8 gescoord (Gelinck, 2011). Aan de andere kant blijft het opvallend dat op dit moment nog steeds 30% van de docenten maatschappijleer les geeft zonder een daarvoor geschikte bevoegdheid (Gelinck in M&P m.7-2011 p.30). Dit onderzoek is wel tijdens de Docentendag Maatschappijleer afgenomen en er kunnen kanttekeningen worden geplaatst bij de generaliseerbaarheid van dit onderzoek.

Verder zijn bij dit onderzoek niet de meningen van de leerlingen betrokken. Wat is volgens de leerlingen, die maatschappijleer krijgen, de positie van het vak? Hoe serieus nemen zij het vak? Wat zijn de vooroordelen over maatschappijleer? Er is nog te weinig bekend over de houding of vakattitude van leerlingen ten aanzien van het vak maatschappijleer. Deze informatie zou kunnen bijdragen aan een beter inzicht in het vak maatschappijleer vanuit het perspectief van de leerlingen.

Het meten van vakattitude

Om te meten hoe de houding is van leerlingen ten opzichte van het vak maatschappijleer, is er gekozen om de attitude van deze leerlingen te meten. Attitude wordt gedefinieerd als een geneigdheid om min of meer op constante wijze te reageren op een bepaalde entiteit (Verschaffel, 1995). Wanneer specifiek naar vakattitude wordt gekeken, wordt er gesproken over een "onderlinge samenhang van opvattingen, normen en waarden ten aanzien van een bepaald schoolvak" (Oonk & de Goeij, 2006; Boekaerts & Simons, 1995).

Leerlingen hebben altijd opvattingen en overtuigingen over een bepaald vakgebied. Deze opvattingen zijn gebaseerd op de normen en waarden die leerlingen aan het schoolvak verbinden.

Zij hebben een andere manier van evalueren van een vak dan docenten en professionals hebben. Leerlingen hebben een duidelijke mening over welke vakken zij als nuttiger ervaren voor hun huidige en toekomstige functioneren (Boekaerts & Simons, 1995). Deze attitudes komen tot stand door een combinatie van gevoelens, gedachtes en gedragsintenties ten aanzien van het schoolvak (Oonk & de Goeij, 2006). De vakattitudes bepalen voor een groot deel hoe de leerlingen zich voelen ten aanzien van een bepaald vak, hierdoor hebben zij vaak een negatieve, positieve of neutrale attitude.

Er is van verschillende vakken als eens de vakattitude gemeten, denk aan wiskunde en techniek (Finke, 2010; Oonk & de Goeij, 2006). De vakattitude van maatschappijleer is echter nooit onder de loep genomen en daarom is dit onderzoek er op gericht om de vakattitude van havo-4 leerlingen ten aanzien van maatschappijleer bloot te leggen. In eerdere onderzoeken die op maatschappijleer als vak gericht zijn, is de mening van leerlingen nooit betrokken. Dit was een aanleiding voor dit onderzoek. De hoofdvraag van dit onderzoek is dan ook:

Wat is de vakattitude ten opzichte van maatschappijleer bij havo4 leerlingen?

Deze hoofdvraag zal worden opgesplitst in de subvragen:

- Wat is de algemene associatie van leerlingen met maatschappijleer?
- Wat is, volgens de leerlingen, het nut/belang van maatschappijleer?
- Wat waren, volgens de leerlingen, de verwachtingen/vooroordelen over maatschappijleer?
- Wat vinden de leerlingen van de onderwerpen binnen maatschappijleer?
- Wat is, volgens de leerlingen, de manier om hen te motiveren voor maatschappijleer?
- Wat zijn, volgens de leerlingen, manieren om maatschappijleer te verbeteren?

Het is te verwachten dat de leerlingen worden beïnvloed door de vooroordelen die heersen over het vak en dat zij een minder positieve attitude zullen hebben ten aanzien van maatschappijleer dan docenten en de politiek van Nederland hebben. Hoewel de reputatie van het vak stijgende is, is het niet duidelijk of deze lijn ook doorzet bij de leerlingen (Olgers et al., 2010). Dat zou betekenen dat er nog overheersend negatieve tot neutrale associaties zijn met het vak maatschappijleer. Maatschappijleer krijgt op dit moment binnen de middelbare scholen nog weinig weging. Het vak wordt in een combinatiecijfer bij havo samengenomen met het profielwerkstuk en bij vwo met Algemene natuurwetenschappen en het profielwerkstuk. Daarnaast kunnen scholen naar gelieve andere keuzeonderdelen in het combinatiecijfer opnemen (Eindexamenbesluit artikel 49, 2012). Het is waarschijnlijk dat deze lage weging van het vak leidt tot een lage waardering voor maatschappijleer.

Aangezien er nog geen eerder onderzoek is gedaan naar de vakattitude van leerlingen ten aanzien van maatschappijleer, is het lastig in te schatten wat de resultaten van het onderzoek zullen zijn.

Het onderzoek is uitgevoerd op een school met een christelijk signatuur. Dit signatuur is aan de andere kant niet bepalend voor de manier waarop er maatschappijleer wordt gegeven en dit zal weinig tot geen invloed hebben op het onderzoek.

Methode

Respondenten en werving

De data was verzameld in de week van 23 tot 27 april. De respondenten zijn geworven op een middelbare school in Nederland. De respondenten bestonden alleen uit middelbare scholieren die in het vierde jaar van hun havo zaten. Zij zijn geworven aan de hand van vrijwillige participatie. De onderzoekspopulatie zat in de leeftijdscategorie van 15 tot 17 jaar. In totaal hebben er 15 leerlingen mee gedaan aan het onderzoek. Van deze leerlingen waren 9 man en 6 vrouw. De leerlingen kwamen van verschillende profielen, en ieder profiel werd door tenminste één respondent vertegenwoordigd. De respondenten kwamen allemaal uit klassen die door een andere docent werden onderwezen, op deze manier is getracht sociaal wenselijk antwoorden te minimaliseren.

Instrumenten

Om de vakattitude ten aanzien van maatschappijleer te meten is er gekozen voor kwalitatief onderzoek. Aangezien het doel van het onderzoek van verklarende aard is, er moet een fenomeen beschreven worden, is er voor deze vorm van onderzoek gekozen. De leerlingen hadden voor aanvang van het onderzoek allemaal dezelfde situatie meegemaakt, zij hebben allemaal het vak maatschappijleer bijna een jaar gehad. Vandaar dat is gekozen om een focusgroep-interview te houden (Boeije et al., 2009). Deze manier van interviewen wordt gedefinieerd als: *'een techniek die gebruik maakt van een groep mensen die dieper worden geïnterviewd. 'De participanten zijn geselecteerd omdat zij een voorbeeld zijn van een specifieke populatie, deze groep wordt dan 'gefocust' op een bepaald onderwerp'.*

Het focusgroep-interview is dus een discussiegesprek die de diepte in gaat waarbij een klein aantal respondenten deelnemen (Khan et al., 1991). Het is belangrijk dat de respondenten van te voren in dezelfde situatie hebben verkeerd of dezelfde ervaring hebben opgedaan (Boeije et al., 2009).

Het mooie aan een focusgroep-interview is dat het op een unieke manier data genereert, gebaseerd op het samenwerkingsverband van groepsinteractie. Het is daarom aan te raden om participanten te kiezen die zich op hun gemak voelen bij elkaar en daardoor makkelijker in discussie gaan (Rabiee, 2004). Dit schijnt eerder te gebeuren wanneer gebruik wordt gemaakt van een homogene groep met gelijke karakteristieken in geslacht, leeftijd, etnische en sociale klasse (Krueger, 1994). Uit onderzoek van Krueger uit 1994 blijkt dat het gebruiken van bestaande groepen tot uitdagendere en diepere gesprekken kan leiden. Vandaar dat bij het onderzoek de gevormde klassen zijn aangehouden, met het oog op de homogeniteit van de groepen. Zij hebben gelijke leeftijd, profiel en kennen elkaar al een lange tijd om op hun gemak te zijn bij elkaar.

Het optimale aantal participanten in een focusgroep verschilt per onderzoek. Zo wordt in de handleiding voor focusgroepen een groep van tussen de 6 en 12 deelnemers aangeraden (CBO, 2004). Ander onderzoek suggereert dat een focusgroep van 6 tot 8 of 6 tot 10 personen ideaal is (Rabiee, 2004). De focusgroepen die bij dit onderzoek zijn gebruikt bestonden uit respectievelijk 8 en 7 deelnemers.

Procedure

Het onderzoek ging uit van focusgroepen om de data te verzamelen. Er werden bij het onderzoek twee verschillende focusgroepen gehouden. De eerste focusgroep bevatte leerlingen uit 4havo3 en hierin waren 8 leerlingen die participeerden. De tweede focusgroep bevatte leerlingen uit 4havo5 en hierin waren 7 leerlingen die participeerden met het onderzoek.

Bij beide focusgroepen is hetzelfde lokaal gebruikt waarbij stoelen in een kring waren gezet om een informele sfeer te creëren. De respondenten gingen zitten en hen werd uitgelegd wat er ging gebeuren in het daar op volgend uur.

Voor de start van de focusgroep werden de respondenten gevraagd een vragenlijstje in te vullen waarin werd gevraagd naar hun klas, leeftijd, geslacht en schoolprofiel. Daarnaast werden de respondenten gevraagd om een mindmap te maken met het concept 'maatschappijleer' in het centrum. Hier hebben zij hun associaties die zij hebben met het vak maatschappijleer weergegeven. Dit is gedaan, zodat leerlingen eerder vast houden aan hun persoonlijke associaties met het vak en niet te veel laten leiden door de andere participanten tijdens het focusgroep-interview.

Het focusgesprek duurde per groep ongeveer een uur, hierin zijn verschillende vragen langs gekomen die betrekking hadden op attitude ten opzichte van maatschappijleer, de inhoud, het nut en de vooroordelen over maatschappijleer en de motivatie om voor het vak te werken. Uiteindelijk werd nog gevraagd hoe de leerlingen dachten dat het vak maatschappijleer verbeterd zou kunnen worden. Het gesprek is opgenomen met een voice recorder. De vragen van het focusgroep-interview zijn toegevoegd in bijlage 1 en 2.

Analyse

focusgroep-interviews bevatten vaak veel data. De focusgroepen die op het Groene Hart Lyceum zijn gehouden zijn beiden opgenomen met een voice recorder. Deze data is later uitgeschreven tot een transcript van de gesprekken. De data zijn geanalyseerd door de gegeven antwoorden te coderen. Er is een lijst van sleutelconcepten gegenereerd voor ieder bovengenoemd onderwerp. De sleutelconcepten waren: attitude, verwachtingen/vooroordelen, belang/nut, inzicht in onderwerpen, motivatie om in te spannen en verbeteringen voor het vak. Alle antwoorden die de respondenten gaven zijn daarna geplaatst onder de juiste sleutelconcepten. De reacties zijn gegroepeerd zodat er een consistent en samenhangend verhaal gegenereerd kon worden. In bijlage 3 zijn een aantal foto's van het analyse proces toegevoegd.

Bevindingen

In totaal werden er twee focusgroepen gehouden van havo leerlingen die allemaal driekwart jaar maatschappijleer hebben gehad. De respondenten van beide focusgroepen hadden in deze periode les gehad van dezelfde docent. Verder zijn bij de leerlingen hun leeftijd, geslacht, profiel en algemene associaties ten aanzien van maatschappijleer genoteerd. De verdeling in leeftijd, profiel en geslacht is te zien in tabel 1.

Leeftijd	15 jaar = 5 N	16 jaar = 9 N	17 jaar = 1 N	Totaal = 15 N
Geslacht	Man = 9 N	Vrouw = 6 N		Totaal = 15 N
Profiel	Natuur = 9 N	Maatschappij = 6 N		Totaal = 15 N

Tabel 1.

Algemene associaties met maatschappijleer

Voor het daadwerkelijke focusgroep-interview is de leerlingen gevraagd een mindmap in te vullen met het begrip 'maatschappijleer' in het centrum. De associaties die naar voren kwamen waren vrij divers, maar er was wel een duidelijke tendens in te ontdekken. Het begrip dat het meest naar voren kwam was 'samenleving'. Daar naast kwamen er veel inhoudelijke begrippen die betrekking hebben op de inhoud terug, waarbij 'regering' en 'politiek' het meest werden genoemd. Het vak wordt als 'soms saai' gezien en dit wordt vaak gekoppeld aan 'veel huiswerk'. Ook is er een grote hoeveelheid leerlingen die maatschappijleer associëren met 'nieuws' of 'actualiteiten'.

Attitude ten aanzien van maatschappijleer

De leerlingen vinden maatschappijleer over het algemeen allemaal een leuk en belangrijk vak. Het wordt interessant ervaren en zij vinden het vooral goed dat je meer te weten komt over hoe Nederland functioneert. De algemene attitude van maatschappijleer is duidelijk positief.

Het vak wordt aan de andere kant als zwaar en intensief beschouwd. Zij vinden dat het veel werk is en dat het meer werken is dan andere vakken die zij krijgen. De leerlingen zijn verdeeld in hoe makkelijk of moeilijk zij het vak vinden. Sommige onderwerpen worden als lastiger ervaren. Zij geven aan dit ook gekoppeld is aan de hoeveelheid interesse die zij hebben voor het vak.

"Wanneer ik een vak leuk vind, is het ook minder moeilijk. Je gaat er makkelijker voor leren en dan haal je ook hogere cijfers. Dat is eigenlijk met alle vakken zo..."

De leerlingen vinden allemaal dat een docent een belangrijke determinant is, in de meningsvorming rond een vak. Een docent kan een belangrijke stimulans zijn om hard te werken voor een bepaald vak (zie *motivatie om voor maatschappijleer in te spannen*).

Het nut van maatschappijleer

De leerlingen zien allemaal het nut van maatschappijleer zeker in. Er is alleen wel verdeeldheid in hoeverre dit belang van het vak voor de leerlingen al tijdens de middelbare school periode aanwezig is, of dat dit pas op de langere termijn in het leven uit. Aan de ene kant waren leerlingen van mening dat het belangrijk is om nu al weten hoe de politiek in elkaar zit en dat door middel van meningsvorming je goed bent voorbereid op de toekomst. Zij zagen vooral het nut in van de vaardigheden die bij maatschappijleer geleerd worden, zoals debatteren en discussies voeren.

Aan de andere kant vond het grootste deel dat het vooral voor na de middelbare school nuttig gaat zijn. Gegeven het feit dat de meeste leerlingen nog niet kunnen stemmen, zagen zij nog niet hoe kennis over de parlementaire democratie op dit moment voor hen belangrijk is. Zij denken ook niet dat zij op dit moment al iets met politiek te maken hebben.

“Het is pas nuttig als je ook echt kan gaan stemmen. Dan weet je pas hoe het gaat. Je leert nu je mening vormen over hoe de maatschappij werkt en dat kan je dan later gebruiken...”

De verwachtingen en vooroordelen over maatschappijleer

De verwachtingen van maatschappijleer waren dat het alleen maar over politiek zou gaan, zij waren verrast dat dit een onderdeel van het curriculum is. Zo hadden zij niet verwacht dat de pluriforme samenleving een onderdeel zou zijn binnen maatschappijleer. Zij hadden wel verwacht dat het veel werk zou zijn, dit hadden ze van oudere broers en zussen gehoord.

“Ik dacht dat het alleen maar over politiek zou gaan. Maar eigenlijk leer je van alles, politiek is maar een klein stukje. Ja klopt, ik dacht dat het veel minder onderwerpen zouden zijn, pluriforme samenleving had ik niet gedacht...”

De vooroordelen over maatschappijleer waren amper aanwezig. Zij denken dat anderen maatschappijleer een saai vak zouden kunnen vinden en dat het een hoge werkdruk heeft.

Inzicht in onderwerpen bij maatschappijleer

De leerlingen maken onderscheid in wat zij belangrijke onderwerpen vinden bij het vak maatschappijleer. Op het Groene Hart Lyceum wordt gewerkt met de methode Thema's en zij hebben de vragen omtrent de onderwerpen aan deze methode gekoppeld. Zij geven aan dat onderwerpen die betrekking hebben op de politiek en rechten over het algemeen als interessanter worden ervaren. Dit correspondeert met de thema's rond 'parlementaire democratie' en de 'rechtsstaat'.

“Politiek is echt belangrijk. Je moet weten wat je kunt verwachten in de samenleving. Je rechten zijn heel belangrijk, stel je wordt ergens voor opgepakt, dan moet je wel weten waar je rechten liggen...”

Onderwerpen die het minst interessant werd ervaren was 'pluriforme samenleving'. Zij zien Nederland wel als een land met verschillende culturen, maar het wordt minder interessant gevonden om over te hebben. Het is voor hen onduidelijk wat culturen te maken hebben met de manier waarop Nederland vormgegeven is en hoe dit voor hen belangrijk kan zijn.

“Het is wel belangrijk dat je met elkaar samen kan leven, maar het lijkt me niet interessant om over te leren. We leven allemaal in dit land en dat gaat zoals het gaat. Waarom zouden we daar meer over moeten weten? Ik weet niet zo goed wat culturen in Nederland te maken hebben met hoe het land functioneert...”

De onderwerpen die als belangrijk worden gekenmerkt, zijn ook de onderwerpen die door de leerlingen het lastigst worden gevonden. Zij geven aan voornamelijk met de 'parlementaire democratie' en de 'rechtsstaat' moeite te hebben.

Motivatie om voor maatschappijleer in te spannen

Het vak maatschappijleer wordt over het algemeen als een vak met een hoge werklast. Zij geven aan dat er, in vergelijking met andere vakken, veel stof moet worden geleerd en dat er ook veel huiswerk wordt gegeven. De leerlingen is gevraagd wanneer de leerlingen een hoge motivatie

hadden om voor maatschappijleer te werken. De motivatie voor maatschappijleer vergroot wanneer het onderwerp de leerlingen meer aan spreekt.

"Ik merk dat het minder erg is om huiswerk te maken, wanneer een onderwerp interessanter is. Interessante onderwerpen blijven dan ook beter hangen, je kunt het vergelijken met een boek. Wanneer een boek interessant is, blijft het verhaal veel beter hangen dan wanneer het saai is, zo werkt het ook bij maatschappijleer..."

Er wordt duidelijk dat bij overkoepelende praktische opdrachten een hogere motivatie is voor het vak. Het feit dat zij dan zelf een onderwerp kunnen kiezen, dat hen persoonlijk aan gaat, is bepalend voor deze verhoogde motivatie. Verder is de motivatie hoger rond toetsperiodes. Het staan van een onvoldoende voor het vak kan zowel motiverend als demotiverend werken. Er heerst verdeeldheid op dit gebied. Sommigen geven aan op zo'n moment harder te werken, anderen raken dan juist de motivatie kwijt.

Het komt duidelijk naar voren dat de attitude ten opzichte van de vakdocent een belangrijke determinant is in de motivatie om voor een vak te werken. Wanneer een docent op een enthousiaste en geordende manier les geeft, vergroot de motivatie om voor het vak in te spannen.

Verbeteringen voor maatschappijleer

Uiteindelijk kregen werd de leerlingen gevraagd wat zij aan maatschappijleer zouden willen veranderen. Allereerst vonden veel van de respondenten dat het vak maatschappijleer niet zwaar genoeg wordt gewogen op de middelbare school. Wanneer een vak meer nadruk krijgt binnen het curriculum, zal de waardering voor dat vak ook stijgen. Vakken als Nederlands en Wiskunde krijgen van de leerlingen meer waardering, vanwege de nadruk die op school en landelijk op deze vakken wordt gelegd.

Verder werden op het gebied van werkvormen en onderwerpen binnen maatschappijleer verbeteringen gesuggereerd. De leerlingen zouden op het gebied van de onderwerpen bij maatschappijleer zeker een aantal veranderingen willen invoeren.

"Ik zou de pluriforme samenleving er dan uit halen en veel meer onderwerpen die met rechten te maken hebben toevoegen, zoals rechtszaken. Het vak zou ook veel meer internationaal gericht moeten zijn. Niet alleen focussen op de Nederlandse maatschappij. Ja klopt, meer over politiek in andere delen van de wereld. En dan vergelijken met Nederland. Amerika is bijvoorbeeld een land met heel veel invloed en daar zou ik wel meer over willen weten..."

Zij geven aan dat we in een tijd leven die steeds meer buiten landsgrenzen groeit. Door dat mensen steeds meer verspreid raken over de wereld is het, volgens hen, belangrijk om meer te weten wat er in de andere delen van de wereld gebeurt. Als de leerlingen een onderwerp zouden weghalen, kiezen zij allemaal voor de 'pluriforme samenleving'. Het wordt gezien als een onderwerp waar het te veel over gaat tegenwoordig.

"Het is een beetje uitgekauwde stof. We hebben het overal over het immigratiebeleid. We komen er ook toch nooit uit, want iedereen heeft er een verschillende mening over. We kennen al deze meningen al, dus het is niet meer interessant. Er moeten originelere onderwerpen komen..."

Ook geven de leerlingen aan veel meer met actualiteiten te willen doen in de lessen. De stof gaat voor de leerlingen meer leven wanneer zij zien hoe dit in de samenleving terug komt. Er wordt een directe link gevonden tussen de actualiteit van lessen en hoe interessant deze les door leerlingen wordt gevonden.

"Je ziet dan hoe het echt gebeurt, zoals de val van een kabinet. Je leest er dan over op Twitter en in de krant en iedereen praat er over, dan pas merk je dat het echt zo gaat. Kijk, je leert iets uit een boek, dat kan je alleen nog niet zien. Door actueel nieuws te gebruiken, kan je dat dan ook toepassen..."

Deze actualiteiten moeten volgens de leerlingen binnen hun leefwereld worden gezocht. Er moet meer nadruk worden gelegd op wat er in de omgeving van de jongeren gebeurt en wat er ook nu aan de hand is.

"Het zou dichter bij ons gezocht kunnen worden. Niet alleen over de gemeenteraad hebben, maar dan ook onze gemeenteraad. Niet over de problemen van heel Nederland, maar toepassen op ons en onze omgeving..."

Ook willen zij meer opdrachten maken om aan de hand van deze opdrachten meer te leren over de stof.

"Kijk, wat er in Noorwegen is gebeurd is een goed voorbeeld. Daar kunnen we goed een opdracht over maken en het is heel actueel. En dan kan je later daar de theorie aan koppelen. Het is veel beter als we de theorie in de praktijk kunnen toepassen..."

Zij willen zelf achter de theorie komen aan de hand van opdrachten. Over het algemeen vinden de leerlingen het vervelend om in groepen voor een langere periode aan een opdracht te werken, zoals een praktische opdracht. Het risico op free-rider gedrag zorgt er voor dat deze werkvorm door leerlingen niet geprefereerd wordt. De opdrachten, gekoppeld aan actualiteiten, doen ze vandaar liever in groepjes van twee tijdens de maatschappijleerlessen.

Wanneer het gaat om de werkvormen in de lessen, willen de leerlingen vooral meer afwisseling binnen de lessen. Meestal worden er wel afwisselende werkvormen bij verschillende lessen gebruikt, maar worden de leerlingen binnen een les vaak op een zelfde manier geactiveerd. Zo geven de leerlingen aan dat er meer behoefte is aan debatten en discussies in de lessen.

"Er kan wat minder lesstof in de lessen, we kunnen toch nooit zo lang de gedachtes er bij houden. Liever opdrachten om zelf achter de stof te komen. Er moet een betere opbouw in de lessen komen, variatie, variatie, variatie. Liever eerst tien minuten huiswerk, dan tien minuten uitleg, tien minuten een actieve opdracht en dan misschien nog een discussie of een actuele gebeurtenis er bij halen..."

Over het algemeen is de strekking dat er meer variatie in de lessen moet komen. Aan de hand van actuele en herkenbare gebeurtenissen kan de theorie het best toegepast worden.

Conclusie en discussie

Allereerst zal een korte samenvatting worden gegeven van de bevindingen van het onderzoek aan de hand van een conclusie. In de discussie is ruimte voor verbeteringen, suggesties en problemen tijdens het onderzoek.

Conclusie

Deze studie heeft gezorgd voor een beter inzicht in de vakattitude van maatschappijleer, vanuit de belevingswereld van havo4 leerlingen. We kunnen uit bovenstaande resultaten concluderen dat leerlingen uit havo4, die maatschappijleer hebben, een positieve attitude hebben ten aanzien van maatschappijleer. Zij vinden het over het algemeen allemaal een leuk en belangrijk vak. De leerlingen vinden maatschappijleer wel een intensief vak waarbij er relatief veel werk aan te pas komt.¹ Deze uitkomst is positiever dan in de hypothese gesteld wordt. Dit kan verklaard worden door het feit dat de reputatie van het vak de laatste jaren een opleving heeft gehad. Ook kwam uit het onderzoek dat op alle gebieden van vakattitude een docent een belangrijke determinant is. De docent is bepalend voor de motivatie die leerlingen hebben om voor het vak te werken. Ook is een docent leidend in de interesse die leerlingen hebben voor een vak. De attitude ten opzichte van de docent van deze leerlingen is waarschijnlijk een verklaring voor de algemene positieve attitude ten aanzien van het vak.

Er heerst verdeeldheid in de mening van de leerlingen als het gaat om het nut of belang van het vak. De helft van de leerlingen is van mening dat het vak maatschappijleer al tijdens de middelbare schooltijd van belang is. Zij zien dit als een vorm van bewustwording van de samenleving. Aan de andere kant is een ander deel van de leerlingen van mening dat maatschappijleer pas nut zal hebben na de middelbare school. Zij koppelen het belang van het vak aan het recht om te stemmen. Pas wanneer zij 18 jaar zijn, hebben zij het gevoel te participeren in de samenleving.

Wanneer naar de onderwerpen binnen het curriculum van maatschappijleer wordt gekeken zijn er een aantal opvallende conclusies die getrokken kunnen worden. Zo is volgens de leerlingen het onderwerp pluriforme samenleving een onverwacht onderwerp. Niet alleen was dit onderwerp onverwacht, het was ook ongewenst. Zij geven aan dat er nou eenmaal cultuurverschillen zijn in Nederland en dat we daar maar mee moeten leven. Ook vinden zij dat ze alles al wel weten over dit onderwerp. Er is volgens hen te veel overlap met maatschappijleer en andere vakken als Nederlands en aardrijkskunde als het gaat over dit onderwerp. Ook bij deze vakken worden de onderwerpen als migratie en debatten rondom cultuurproblematiek aangesneden.

Waarom zij juist dit onderwerp een lage waardering geven lijkt een onverklaarbaar fenomeen. Bij een vergelijking met het proefschrift van Karin Wittebrood (1995) komt er een mogelijke verklaring naar boven. Uit dit onderzoek blijkt dat maatschappijleer een positieve invloed heeft op politieke betrokkenheid van leerlingen. Dit uit zich in verschillende gebieden zoals politieke interesse, politiek zelfvertrouwen en bereidheid tot deelname aan Tweede Kamerverkiezingen (Wittebrood, 1995). Aan de andere kant is gevonden dat maatschappijleer geen noemenswaardige

¹ Let wel, dit resultaat is sterk beïnvloed door de school en de docent waar de leerlingen les van hebben. Er kunnen vandaar kanttekeningen geplaatst worden bij de generaliseerbaarheid.

bijdrage levert aan de afname van politieke intolerantie (Wittebrood, 1995). Er zou een verband kunnen bestaan tussen blijvende politieke intolerantie en de negatieve attitude ten aanzien het blok pluriforme samenleving. Hoewel dit niet in de eindtermen is opgenomen, gaat het blok rondom de pluriforme samenleving deels om het vergroten van de politieke tolerantie van de leerlingen. Het zou kunnen dat leerlingen niet een positievere politieke tolerantie willen ontwikkelen. Zij zullen daarom ook negatief staan tegenover een onderwerp dat gestoeld is op het vormen van deze politieke tolerantie.

Een ander opmerkelijk fenomeen is dat de onderwerpen die door de leerlingen als 'moeilijk' en 'lastig' worden omschreven (e.g. rechtsstaat en parlementaire democratie) ook worden gezien als de meest interessante en belangrijke onderwerpen. Dit zou verklaard kunnen worden door dat de leerlingen meer waarde toekennen aan vakken die om meer mentale inspanning vragen. Zo zullen zij een moeilijk vak een hoge waardering geven waardoor zij het vak interessanter en van een groter belang vinden. Dit fenomeen lijkt in tegenspraak met de resultaten van Aalberts (2006) waaruit bleek dat leerlingen het onderwerp politiek in principe belangrijk vinden maar vooral ook saai en dat de meeste leerlingen het niet echt interesseert.

Verder is de motivatie verhoogd bij praktische opdrachten en onderwerpen waarvan zij aangeven meer interesse voor te hebben. Nu is er een logisch verband tussen motivatie en interessante onderwerpen. Bij een praktische opdracht kunnen de leerlingen zelf een onderwerp kiezen wat impliceert dat zij interesse hebben en dus ook motivatie om hier voor te werken.

Uiteindelijk gaven de leerlingen ook een aantal voorbeelden hoe zij het vak hervormd zouden kunnen zien worden. Zij gaven aan dat door meer met actualiteiten, die dicht bij de leerlingen liggen, te doen in te les. Dit zou helpen om de stof werkelijker te maken. Ook wilden zij meer variatie in de lessen.

Limitaties

Dit onderzoek heeft een aantal limitaties, die de validiteit beïnvloeden. Bij de opzet van dit onderzoek waren twee onderzoekers betrokken, door een persoonlijke situatie is één daar van voor aanvang van het onderzoek gestopt. Dit heeft onder andere op de omvang van het onderzoek effect gehad, wat de generaliseerbaarheid van de resultaten in gevaar brengt. Verder zijn er bij het onderzoek twee focusgroepen gehouden waarvan de leerlingen van dezelfde docent les hebben gehad. Dit heeft implicaties voor de resultaten. Deze leerlingen hebben in de periode voorgaande aan dit onderzoek allemaal op dezelfde manier les gehad. Dit is sterk gekoppeld aan de hoeveelheid aan actieve werkvormen, dezelfde stijl in de lessen, dezelfde nadruk op bepaalde onderwerpen. Aangezien er een duidelijk verband werd gevonden tussen motivatie en interesse voor het vak en wat de leerlingen van een docent vinden, kunnen de resultaten nogal vertekent zijn. Naast de zelfde docent te hebben, zaten de leerlingen ook allemaal op dezelfde school. Dit maakt de resultaten minder generaliseerbaar naar de gemiddelde havo4 leerlingen. Er is een kleine steekproef genomen en daardoor kunnen er minder goed algemene uitspraken worden gedaan over hoe de vakattitude is van havo4 leerlingen ten aanzien van maatschappijleer.

Een ander probleem van dit onderzoek is dat er alleen leerlingen mee deden die vrijwillig wilden participeren aan het onderzoek. Het onderzoek vond plaats tijdens een maatschappijleer les

en zij hoefden deze les dan ook niet te volgen. Aan de ene kant zou dit kunnen betekenen dat er alleen leerlingen participeerden die gemotiveerd waren om hun opinie over maatschappijleer te geven. Dit zouden dan juist de leerlingen zijn met een uitgesproken positieve of negatieve attitude ten aanzien van maatschappijleer. Aan de andere kant kan het ook zijn dat er alleen leerlingen mee deden die liever geen les wilden hebben. In dat geval zou er een negatievere attitude uit het onderzoek moeten komen. Aangezien er uit het onderzoek niet een negatieve attitude komt, zal deze reden wel minder invloed hebben gehad.

Ook was er in het onderzoek maar met een kleine steekproef gewerkt, er zijn twee focusgroepen gehouden. Idealiter waren er meerdere focusgroepen gehouden om zo veel mogelijk informatie te krijgen. Dan was het goed geweest om focusgroepen van verschillende docenten en verschillende scholen te selecteren. Op die manier krijg je een breder beeld en wordt er een realistischer beeld geschept van de vakattitude ten aanzien van maatschappijleer.

Uiteindelijk was het tijdsbestek ook een limitatie van dit onderzoek. Beide focusgroepen duurden 50 minuten en dit was vanuit een praktisch oogpunt zo georganiseerd. De hoeveelheid onderwerpen die aan bod kwamen waren te veel voor deze 50 minuten. Hierdoor kwamen er in het interview wel de verschillende onderwerpen aan bod, maar was er niet genoeg tijd om diep genoeg op alles in te gaan. De resultaten zijn daar door minder diep en genuanceerd dan gehoopt. Het is dan ook aan te raden om, wanneer in de toekomst een soort gelijk onderzoek wordt gedaan, minder onderwerpen in een focusgroep-interview te verwerken. Op die manier kan er dieper op de verschillende aspecten van de vakattitude ingegaan worden.

Het experiment heeft gebruik gemaakt van een samengestelde vragenlijst rond vakattitude, dit houdt in dat deze vragenlijst nog niet op validiteit is geëvalueerd. De vragenlijst zou wat ingekort kunnen worden om er voor te zorgen dat bovenstaande diepgang eerder bereikt wordt.

Suggesties voor praktijk en vervolg onderzoek

Om meer te weten komen over de vakattitude ten aanzien van maatschappijleer zijn er een aantal suggesties voor toekomstig onderzoek. Het is aan te raden om bij vervolgonderzoek de focus te verbreden naar meerdere scholen en daardoor ook verschillende docenten. Op die manier wordt er een breder beeld gecreëerd van de vakattitude. Het zou ook aan te raden zijn om de focusgroepen meer te verdiepen en minder onderwerpen te behandelen om meer diepte in de uitkomsten te bereiken.

De conclusies van dit onderzoek leiden tot een aantal suggesties die in de maatschappijleerlessen toegepast zouden kunnen worden. De leerlingen zouden veel meer zelf opdrachten moeten kunnen kiezen, wanneer zij zelf een onderwerp of opdracht kunnen bepalen is er automatisch sprake van een hogere motivatie. Ook zouden leerlingen een grotere positieve vakattitude krijgen door het toevoegen van meer actualiteiten in de lessen. Het kunnen toepassen van kennis op bestaande situaties die dicht bij hen liggen wordt door de leerlingen beschreven als een ideale manier van met stof om gaan. Verder zien veel leerlingen niet in wat het belang van maatschappijleer voor hen nu is, dit moet meer benadrukt worden in de lessen. Wanneer er naar de onderwerpen binnen het curriculum wordt gekeken, is er veel winst te behalen bij het onderwerp van pluriforme samenleving. Het is aan te raden om, wanneer dit vak wordt gegeven,

met de vaksecties van aardrijkskunde en Nederlands te overleggen hoe overlap vermeden kan worden. Ook kan aan een vakoverstijgend debat worden gedacht, waarbij de vakken Nederlands en maatschappijleer samen worden gevoegd om te voorkomen dat dezelfde stellingen meerdere malen in een jaar terugkomen. Probeer dit onderwerp vanuit een nieuw perspectief te benaderen. Uiteindelijk geven de leerlingen aan meer variatie te willen in de lessen. Tussen lessen wordt voldoende gevarieerd, maar binnen lessen kan er meer met werkvormen afgewisseld worden.

Marleen Hennen is docent-in-opleiding, voor het schoolvak maatschappijleer aan het Centrum voor Onderwijs en Leren van de Universiteit Utrecht. In het kader van hun opleiding tot eerste-graadsdocent verrichtte zij een onderzoek naar het vermeende imagoprobleem van het vak maatschappijleer. De resultaten van dit Praktijkgericht Onderzoek (pgo) en de aanbevelingen die zij naar aanleiding hiervan doen, vormen de basis van bovenstaand artikel.

Referenties

- Aalberts, C. (2006). Aantrekkelijke politiek? Een onderzoek naar jongeren en popularisering van politiek, in: Olgers, T., van Otterdijk, R., Ruijs, G., de Kievid, J., & Meijs, L. (2010). Een korte geschiedenis van maatschappijleer. In: *Handboek vakdidactiek maatschappijleer*. Amsterdam: Landelijk Expertisecentrum Mens- en Maatschappijvakken.
- Boeije, H., 't Hart, H., & Hox, J. (2009). *Onderzoeksmethoden*, Boom Lemma uitgevers.
- Boekaerts, M., & Simons, P. R. -J. (2010). *Leren en instructie: psychologie van de leerling en het leerproces*. 3e druk. Assen: Van Gorcum.
- CBO. (2004). *Handleiding focusgroepen*. Kwaliteitsinstituut voor de gezondheidszorg.
- Eindexamenbesluit vwo-havo-mavo-vbo - Artikel 49. Uitslag. (2012). Bezocht 4 juli 2012, van: http://www.examenblad.nl/9336000/1/j9vvhinitagymgn_m7mvi0sqq8bampk_n11vg41h1h4i9qd/vg41h1jpfhth
- Finke, M. (2010). Rekenonderwijs door de ogen van leerlingen. Masterthesis Universiteit Utrecht.
- Gelinck, C. (2011). Onderzoek positie Maatschappijleer. *Maatschappij en Politiek*, 30.
- Kamerstukken Tweede Kamer der Staten-Generaal, vergaderjaar 1984-1985, 18 645, nr. 3.
- Khan, M. E., Anker, M., Patel, B. C., Barge, S., Sadhwani, H., & Kohle, R. (1991). The use of focus groups in social and behavioral research: some methodological issues. *World Health Statistical Quarter*, 44, 1-5.
- Krueger, R. A. (1994). *Focus Groups: A Practical Guide for Applied Research*. Thousand Oaks, CA: Sage Publications.
- Maatschappijleermotie. (2011, 30 november). Bezocht 2 mei, 2012, van: <http://nvlm.nl/maatschappijleermotie/>
- Olgers, T. (2009). Essenties van Maatschappijleer, *Vakintegratie in de Mens- en Maatschappijvakken, theorie en praktijk*, Carla van Boxtel e.a. , een publicatie van het Landelijk Expertisecentrum Mens- en Maatschappijvakken 2009.
- Olgers, T., van Otterdijk, R., Ruijs, G., de Kievid, J., & Meijs, L. (2010). Een korte geschiedenis van maatschappijleer. In: *Handboek vakdidactiek maatschappijleer*. Amsterdam: Landelijk Expertisecentrum Mens- en Maatschappijvakken.
- Oonk, W., & de Goeij, E. (2006). Wiskundige attitudevorming. *Panama-Post*, 4, 37-39.

Rabiee, F. (2004). Focus-group interview and data analysis. *Proceeding of the Nutrition Society*, 63, 655-660.

Verschaffel, L (1995). Beïnvloeden van leerprocessen. In: Lowyck, J. & Verloop, N. (red.). (1995). *Onderwijskunde. Een kennisbasis voor professionals*. Groningen, WoltersNoordhoff.

Wittebrood, K. (1995). De invloed van maatschappijleer op politieke houdingen van leerlingen. In: Wittebrood, K. (1995), *Politieke socialisatie in Nederland* (pp109-131). Amsterdam: Thesis Publishers.

Bijlage 1

Algemene vragen

DEEL 1

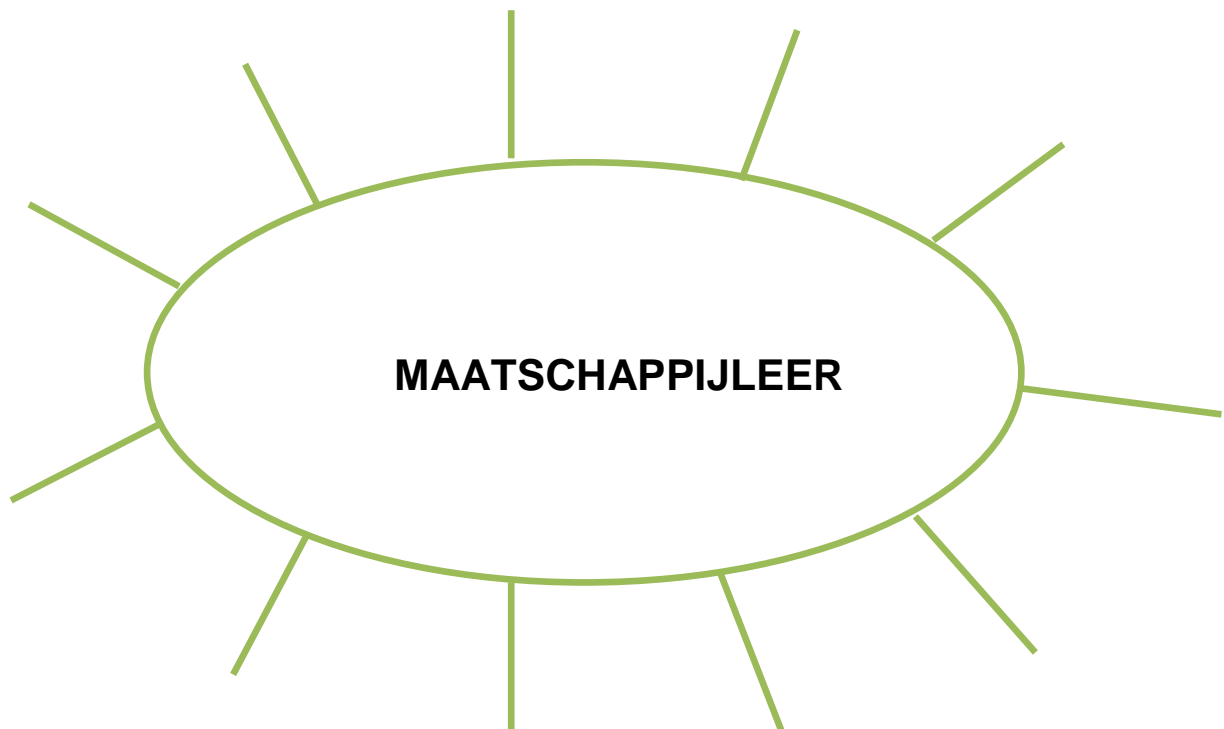
In welke klas zit je?

Wanneer ben je geboren?

Wat is je geslacht? M / V (omcirkelen wat van toepassing is)

Welk profiel doe je?

DEEL 2

Bijlage 2**Focusgroep interview****Attitude**

1. Wat vind je van het vak maatschappijleer?
2. Ben je positief of negatief over het vak?
 - Waarom vind je dat?
3. Denk je dat je in je latere leven iets hebt aan het vak?

Topiclijst attitudes om door te vragen:

Interessant/Oninteressant	Plezierig/Vervelend	Makkelijk/Moeilijk	Belangrijk/Onbelangrijk
Veel/Weinig Inspanning	Bekend/Onbekend	Actief/Passief	Tevreden/Ontevreden
Nuttig/Zinloos	Ambivalent (moet)	Positief/Negatief	

Inhoud**Onderwerpen**

4. Wat vind je belangrijke onderwerpen, waarom?
 - Komen deze onderwerpen genoeg terug in het boek?

Opdrachten/Werkvormen

5. Wat vind je van de opdrachten die je in de lessen krijgt?
6. Wat vind je van de verschillende werkvormen in de lessen?
 - Welke werkvorm vind jij het leukst?
 - Welke werkvorm vind je het minst leuk?

Vaardigheden

7. Wat voor manier van denken vereist het vak maatschappijleer? Is dit anders dan bij andere vakken?

Relevantie

8. Heb je het gevoel dat je iets leert bij maatschappijleer?
9. Wat zou jij veranderen aan het vak?
 - Op welke manier zou jij het vak interessanter of spannender maken?
 - Wat zou je willen toevoegen aan het vak?
 - Zijn er onderwerpen die je mist?
 - Zijn er onderwerpen die je wilt weglaten?

- Waar zou jij de nadruk op willen leggen binnen maatschappijleer?

Vooroordelen

10. Wat verwachtte je van maatschappijleer, voordat je het kreeg?

- Waarom was dat?
- Zijn die verwachtingen uitgekomen?

11. Wat vinden mensen die je kent van maatschappijleer?

12. Wat zijn (denk je) de vooroordelen over maatschappijleer

- Geldt dit ook voor jou?
- Wat zou school of docent kunnen doen om deze vooroordelen uit de wereld te helpen?

Motivatie

13. Waarom doe jij je best (of juist niet) voor het vak maatschappijleer?

- Wat gebeurt er met je motivatie wanneer je onderwerp belangrijk vindt?
- Wat gebeurt er met je motivatie als je de les leuk vindt?
- Wat gebeurt er met je motivatie als je de docent leuk vindt?
- Wat gebeurt er met je motivatie als je een hoog cijfer moet halen?
- Wat gebeurt er met je motivatie als je veel uit de actualiteiten kan gebruiken?

14. Wat kan jij doen om meer motivatie voor het vak te hebben?

- Kun je een situatie noemen waar je motivatie voor maatschappijleer hoog was?
- Kun je een situatie noemen waar je motivatie voor het vak laag was?
- Waardoor had je deze hoge/lage motivatie?

Bijlage 3

Foto 1. Het koppelen van fragmenten uit de focusgesprekken aan de sleutelconcepten.

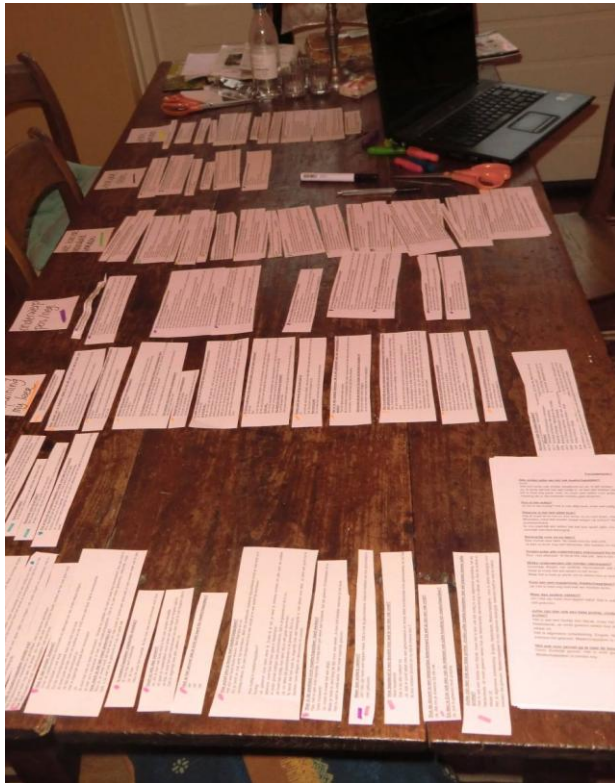

Foto 2. De fragmenten worden dan tot een logisch lopend verhaal verbonden aan elkaar.

